

COMPETENȚELE INTERCULTURALE: DEFINIRE ȘI PARTICULARITĂȚI

Argentina CHIRIAC

Catedra Științe ale Educației

The concept of „competence” can be deduced from the phenomenon of competence, in general, a process that is initiated, produced among cultures, needs understanding, appreciation, capitalization of culture, respect based on information, curiosity for ethnical culture, interpersonal relation, where every person has it's own individual identity.

Problema competențelor, inclusiv celor interculturale, actualmente este una dintre cele mai dezbătute în teoria și practica educațională.

În DEX competența este definită drept „capacitatea cuiva de a se pronunța asupra unui lucru, pe temeiul unei cunoașteri adânci a problemei în discuție” [1, p.203].

Autorii DEI definesc competența drept „capacitatea cuiva de a face, de a aprecia, de a soluționa sau de a hotărâ un lucru” [2, p.217].

În științele educației noțiunea de „competență” este abordată din mai multe perspective.

Conceptul de competențe din perspectiva interculturală poate fi dedus atât în baza abordărilor despre „fenomenul” de competență în general, cât și în baza esenței de interculturalitate, proces care se produce la intersecția dintre culturi și implică înțelegerea, aprecierea și valorificarea culturii proprii la care se adaugă respectul bazat pe o informare autentică și pe construirea curiozității față de cultura etnică și a celuilalt. O relație interculturală între două sau mai multe persoane se manifestă în cadrul a trei dimensiuni: interpersonală, interculturală și intergrup. „În relația interculturală nu intră două sau mai multe culturi, ci reprezentanții acestor culturi, este o relație interpersonală în care fiecare angajează propria identitate culturală, precum și identitatea sa individuală” [3, p.38].

În acest context, competențele interculturale pot fi delimitate și definite din perspectiva funcțiilor pe care le îndeplinesc. Ele pot fi definite drept „capacitatea de a negocia semnificațiile culturale și de a săvârși în mod adecvat comportamente de comunicare eficientă care recunosc diferite identități ale interacțiunilor într-un mediu specific [apud, 5, p.129].

Simona Butnaru definește competența interculturală drept „o capacitate de a mobiliza cunoștințe, metode de acțiune, dar și trăiri afective, atitudini pozitive în rezolvarea unor situații de interacțiune interculturală [apud, 3, p.84]. Orice interacțiune poate fi situată pe un continuum între interpersonal și intergrup, în funcție de gradul în care celălalt ni se pare străin. Identitățile personale, sociale și culturale sunt puse în joc în aceste relații [3, p.85].

Kim consideră că esența competențelor interculturale constă în capacitatea de adaptare a persoanei, capacitatea de reorganizare într-un mod deschis, flexibil. Competențele interculturale sunt probate prin ușurința cu care persoana stabilește contacte interculturale, prin gradul de eficiență în înțelegerea și transmiterea semnificațiilor culturale [apud, 3, p.84].

M. Hadârcă încearcă să definească conceptul de competență interculturală din perspectiva teleologică.

Prin termenul de competență ea înțelege un termen generic în care se integrează toate tipurile de obiective urmărite astăzi prin demersul educațional, și anume:

- a) cunoștințele sau *știința de a învăța* (savoir-apprendre);
- b) capacitățile, aptitudinile și priceperile sau *știința de a face* (savoir-faire);
- c) atitudinile sau *știința de a fi* (savoir-etre);
- d) comportamentele sau *știința de a trăi* (savoir-vivre).

Fiecare componentă a acestor obiective, fiind tradusă în termeni de comportament uman, potrivit epistemologiei constructiviste a lui J. Piaget, precum și psihologiei dezvoltării promovate în teoriile lui H. Wallon și L.S. Vigotski care susțin că individul se formează, se dezvoltă în interacțiune cu mediul, este realizabilă, dacă demersul pedagogic va fi axat pe teoria competențelor care va dezvolta:

▪ **știința de a fi:**

- prin formarea atitudinii de deschidere și de interes față de alte persoane, alte comunități și alte culturi;
- prin formarea aptitudinii de a-și relativiza propriile puncte de vedere și propriul sistem de valori;

- prin formarea capacității de a stăpâni categoriile culturii proprii și de a le pune în relație cu o altă cultură;
- prin formarea capacității de a ține rolul de intermediar cultural dintre cultura de apartenență și o altă cultură;

- **știința de a învăța:**

- prin aptitudinea de a elabora și a pune în aplicare un sistem interpretativ care să aducă la zi semnificații, convingeri și practici culturale necunoscute până atunci cu care tânărul ar dori să se familiarizeze;
- prin cunoașterea unui sistem de referințe culturale, structurate pe cunoștințe implicite și explicite, achiziționate în manieră interactivă, din texte literare și nonliterare, documente, ilustrații despre identitatea națională și, mai larg, cea culturală;
- prin stăpânirea unor repere evenimentiale cu referire la memoria națională, regională, la sistemul de valori naționale și familiare;

- **știința de a face:**

- prin capacitatea de a integra *știința de a fi* și *știința de a învăța* cu *știința de a face* față unor situații specifice pe care să le rezolve prin contract bicultural (cultura sa plus o altă cultură);
- prin aptitudinea de a-și mobiliza câmpul de cunoștințe, capacități și atitudini achiziționate prin situații de învățare în vederea realizării unor relații interculturale;
- prin aptitudinea de a lua în calcul relațiile specifice care leagă identitățile culturale proprii cu cele ale interlocutorului său;
- prin aptitudinea de a pune în relație reprezentările culturale prezente în cultura sa cu identitățile culturale vehiculate de interlocutorii săi.

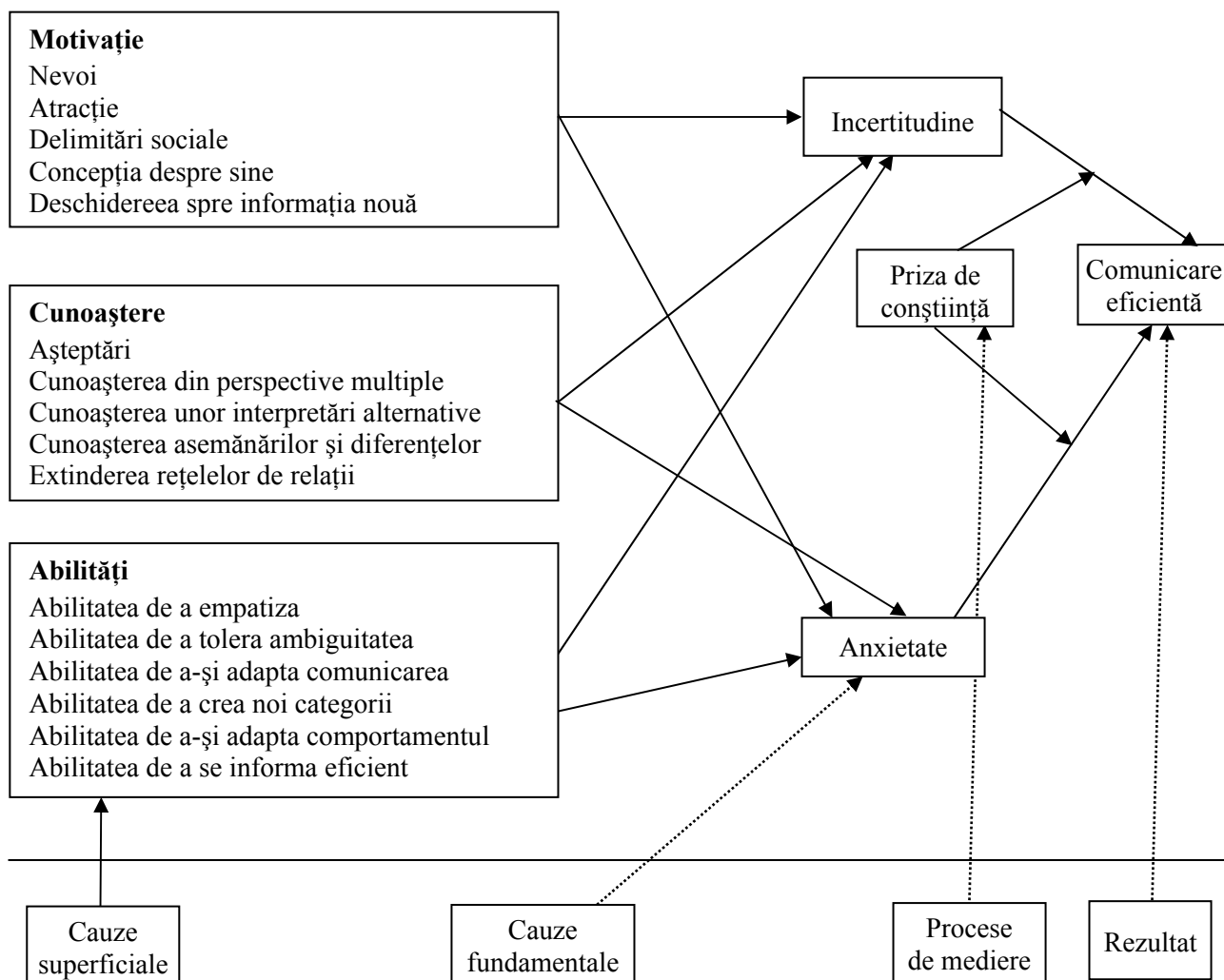

Fig.1. Reprezentarea schematică a modelului AUM [7].

Dacă interculturalitatea, conform *Dicționarului enciclopedic al educației* (ediție franceză), se poate defini ca un mod de apropiere a altei culturi și de interpretare a problemelor și situațiilor prin contractul grupelor sau indivizilor aparținând la culturi diferite, atunci competența interculturală, conform teoriei competențelor, nu reprezintă altceva decât integrarea celor trei științe enunțate mai sus, adică a tuturor cunoștințelor, aptitudinilor, priceperilor și atitudinilor vizavi de cultura celuilalt care să se regăsească într-un comportament intelectual, capabil să rezolve diverse situații de natură socială interetnică. Altfel spus, *știința de a fi+știința de a învăța+știința de a face=știința de a trăi* [8, p.57-58].

Una dintre cele mai valoroase abordări ale competențelor interculturale este reprezentată de către W.Gudykunst [7]. Conceptul teoretic al acestei abordări este numit AUM (Auxicity/Uncertainty Management) reprezentat schematic ca în figura 1.

Conceptul de competență interculturală în teoria lui W. Gudykunst include trei componente: motivație, cunoaștere, abilități.

Prima componentă – *motivația* – este determinată de nevoile ființei umane. Nevoile sunt „stări fundamentale ale ființei umane care, nesatisfăcute, generează sentimente de frustrare (lipsă)”. Nevoile ce motivează comportamentul de comunicare cu străinii sunt: nevoia de siguranță, nevoia de predictibilitate sau încredere, nevoia sentimentului de includere într-un grup, nevoia de a evita răspândirea anxietății, nevoia de a simți sentimentul împărtășirii unei lumi comune, nevoia de mulțumire materială sau simbolică, nevoia de a susține imaginea de sine. Creșterea nevoilor de includere într-un grup, de susținere a imaginii de sine conduc la creșterea anxietății, pe când creșterea gradului în care străinii confirmă concepția noastră despre sine, a predictibilității comportamentului celorlalți, a sentimentului de siguranță, a motivației de a interacționa cu ceilalți conduce la descreșterea anxietății [3, p.88].

Componenta a doua – *cunoașterea* - implică recunoașterea faptului că oamenii interpretează unul și același comportament în moduri diferite. Așadar, această componentă include:

1. Cunoașterea pluralității interpretărilor. Când comunicăm cu un străin sunt implicate cel puțin trei procese: descrierea, interpretarea și evaluarea. Descrierea se referă la un raport asupra a ceea ce am receptat prin simțuri, cu o minimă distorsiune și fără să atribuim semnificații sociale comportamentului. Interpretarea implică atașarea stimulilor sociali ai unui sens, a unei semnificații. Evaluarea implică judecata noastră asupra stimulilor sociali. Pentru a reduce probabilitatea de a interpreta greșit comportamentele altora, trebuie să fim conștienți de faptul:

- a) că nu putem ști niciodată atitudinile, gândurile și sentimentele altcuiva;
- b) depindem de semnale adeseori ambigue – pentru a ne informa despre atitudinile și dorințele celorlalți;
- c) utilizăm propriul sistem de codificare ce poate fi defectuos, pentru a descifra semnalele emise de ceilalți;
- d) în funcție de starea de spirit a momentului, putem greși în interpretarea, decodificarea comportamentului altcuiva;
- e) măsura în care credem că am înțeles corect motivele și atitudinile altei persoane nu exprimă neapărat acuratețea (corectitudinea) credinței noastre.

2. Cunoașterea asemănărilor și diferențelor. Pentru a face atribuiri corecte comportamentelor celorlalți, este necesar să le cunoaștem cultura și relațiile de grup. Descoperirea unor aspecte comune este importantă pentru că poate conduce la descoperirea unor scopuri comune la care se poate lucra împreună, diferențele fiind mai puțin amenințate în acest caz. Satisfacerea curiozității asupra diferențelor facilitează apariția înțelegerii. Perceperea asemănărilor este unul dintre factorii ce determină apropierea dintre străini, scăderea anxietății. Un comportament autoobservativ atent influențează natura informației pe care o căutăm la străini. Automonitorizarea propriului comportament facilitează descoperirea comportamentului adecvat în situații noi, o mai bună controlare a reacțiilor emoționale și crearea impresiilor dorite, căutarea mai multor informații despre cei cu care anticipăm că vom interacționa.

3. Extinderea rețelelor de relații. Relațiile dintre membrii grupului creează constrângeri structurale în stabilirea relațiilor cu străinii. Cu cât mai mult cunoaștem oamenii pe care străinii cu care vom comunica, de asemenea, îi cunosc, cu atât vom reduce incertitudinea și anxietatea [3, p.90-91].

A treia componentă a competențelor interculturale implică abilitățile necesare comportamentului de relaționare eficient: abilitatea de a crea noi categorii, de a tolera incertitudinea, abilitatea de a empatiza, de a-și adapta comunicarea, de a găsi și utiliza o informație adecvată despre ceilalți și abilitatea de a-și adapta comportamentul.

Abilitatea de a crea noi categorii. Conform lui Langer [apud 7] simțim nevoia să facem tot mai multe distincții. Când ne creăm alte categorii, suntem obligați să fim atenți la procesul de comunicare și la contextul în care se desfășoară acesta; dacă utilizăm categoriile obișnuite, facem apel la propriul cadru de referință și probabilitatea de a realiza atribuiri incorecte comportamentului celorlalți crește. *Sporirea abilității de a crea noi categorii determină creșterea abilității de a ne stăpâni anxietatea și de a reduce incertitudinea.*

Abilitatea de a tolera incertitudinea implică interacțiunea eficientă chiar și în situații în care o mare parte din informația necesară este necunoscută. *O creștere a toleranței la ambiguitate produce o creștere a abilității noastre de a stăpâni anxietatea.*

Abilitatea de a empatiza, conform lui Bennet [apud 7], se referă la plasarea noastră imaginară în locul altei persoane, la participarea noastră cognitivă și afectivă la experiența altei persoane, la modul de a acționa ca și cum ar acționa cealaltă persoană, având în vedere experiența sa. *Creșterea abilității noastre de a empatiza determină creșterea abilității de a reduce incertitudinea explicativă și cea predictivă.*

Abilitatea de a ne adapta comunicarea implică:

- a) abilități cognitive (de percepere) și comportamentale (de adaptare), în același timp;
- b) adaptarea nu numai a comportamentelor, ci și a scopurilor interacțiunii;
- c) abilitatea de a se adapta la diferite cerințe impuse de contextele comunicării;
- d) asumarea ideii că percepțiile asupra competenței comunicative rezidă într-o diadă.

Creșterea abilității de a ne adapta comunicarea va determina o creștere a abilității noastre de a ne stăpâni anxietatea și de a reduce incertitudinea.

Abilitatea de a găsi și utiliza adecvat informația este foarte importantă pentru descrierea și interpretarea corectă a comportamentului celorlalți. *Dacă nivelul anxietății depășește pragul personal maxim, se va produce o descreștere a abilității noastre de a reduce incertitudinea explicativă și predictivă.* Dacă tindem să-i vedem pe cei din afara grupului nostru ca fiind foarte diverși, tindem să-i vedem și pe cei din propriul grup foarte asemănători, ambele tendințe fiind negative. Dacă tindem să atribuim comportamentul unor caracteristici dispoziționale, atunci, când membrii altui grup se angajează într-un comportament văzut ca pozitiv, tendința este de a trata persoana ca pe o excepție sau de a considera că este vorba de un comportament conjunctural. Comportamentul va fi greșit interpretat. *O creștere a gradului în care atribuim comportamentele celorlalți unor caracteristici ale grupului din care actorii fac parte va produce o descreștere a abilității noastre de a reduce anxietatea și incertitudinea. O creștere a variabilității percepute în grupul de străini va determina o creștere a abilității de a scădea anxietatea și incertitudinea.*

Abilitatea de a ne adapta comportamentul. Există o tendință ca membrii unui in-grup să reacționeze favorabil la membrii unui out-grup în care se vorbește limba lor, dar nu se întâmplă întotdeauna așa. Reacția membrilor in-grupului depinde de intențiile pe care aceștia le atribuie celor din out-grup.

R. Wiseman definește competența interculturală în cadrul a trei dimensiuni: competența cognitivă (capacitatea de a cunoaște cultura și limba celui cu care se intră în contact, istoria, instituțiile, concepțiile asupra lumii, credințele, moravurile, normele, regulile de relaționare...), competența afectivă (disponibilitatea de adaptare interculturală prin probarea capacităților emoționale și motivaționale, de a empatiza) și competența operațională (capacitatea de a te comporta într-un anumit fel, de a experimenta conduite interculturale pozitive, de a combina conduitele verbale și nonverbale etc.).

Capacitatea de interculturalitate sau competența interculturală este rezultatul unui proces de învățare. Ea tinde către două obiective:

- lărgirea capacității de percepție pentru tot ceea ce este străin. Această capacitate presupune capabilitatea de a ne interoga certitudinile proprii și a trăi insecuritatea ce rezultă din faptul că nu putem interpreta ceea ce este străin cu grilele de lectură prestabilite. Situațiile ambivalente angajează stări de insecuritate pentru că nu putem răspunde stimulilor externi prin reacții obișnuite. E de dorit ca prin educație să favorizăm astfel de deschideri și să le convertim în ceva fecund;

- capacitatea de a-l accepta pe altul ca fiind altceva. În întâlnirea cu străinii sunt două moduri eronate de a reacționa: primul mod constă în a nega diferența și a refuza acomodarea cu altul; a-l doilea mod constă în a-l accepta pe altul ca pe ceva negativ, a-l percepe cu dușmănie, temere sau agresivitate [apud 7].

C. Cucuș abordează conceptul de competență interculturală din perspectiva cunoștințelor, capacităților și atitudinilor:

a) *cunoștințe:* cunoașterea mediului social apropiat și al caracterului specific al relațiilor sociale care se realizează în contextul interpersonal și intergrupal; asimilarea cadrului axiologic atât al culturii proprii, cât și

al culturilor străine, acceptate ca rezultat al influențelor continue cu caracter de aculturație; însușirea modului de interacțiune a raporturilor interculturale cu scopul evitării tendințelor etnocentriste, discriminatorii, xenofobe;

b) *capacități*: evaluarea judecăților (a caracterului lor pozitiv sau negativ, de coeziune sau de separare, constructiv sau distructiv); analiza modului de manifestare a autostereotipurilor și heterostereotipurilor și modul în care acestea influențează comportamentele în raport cu reprezentanții culturilor străine; autoanaliza eficientă și autocontrolul situațiilor și conduitelor personale, cu scopul corecției ulterioare a manifestărilor nefavorabile în mediul social intercultural; comunicarea interculturală; adaptarea mesajului la contextul sociocultural;

c) *atitudini*: afirmarea unei poziții cetățenești juste, de combatere a atitudinilor și comportamentelor de ignorare, de diminuare a importanței și de discriminare a culturilor eterogene, promovând toleranța interculturală și cooperarea reciprocă [4, p.43].

A. Nedelcu include în structura competențelor interculturale următoarele elemente:

- **atitudini**: curiozitate culturală, deschidere către ceilalți, aplecare spre combaterea opiniilor stereotipe despre alte grupuri și despre cel propriu;
- **cunoștințe** privind diversele grupuri culturale, privind „produsele” și practicile specifice din propria cultură sau a altora, privind procesele generale de interacțiune socială la nivel macro- și micro-;
- **abilități de interpretare și relaționare**: interpretarea echilibrată a unui eveniment aparținând unei culturi, explicarea și corelarea adecvată a unor astfel de elemente cu cele aparținând culturii proprii;
- **abilități de interacțiune și descoperire**: capacitatea de a recepta noi elemente și practici specifice altor culturi, de a opera cunoștințe, atitudini, abilități în condițiile limitative ale comunicărilor și interacțiunilor reale;
- **abilități de reflecție și evaluare critică** pe baza unor criterii, perspective, practici și produse ale culturii proprii și a alterității [6].

Astfel structurată, competența interculturală se dezvoltă treptat, fiind direct ajutată de cunoaștere și de lărgirea experiențelor culturale, de efortul personal, de disponibilitatea fiecărei persoane de a se interoga critic și de a-și depăși propriile prejudecăți.

Referințe:

1. DEX. - București: Univers Enciclopedic, 1996.
2. DEI. - Chișinău: Cartier, 2000.
3. Cozma T. O nouă provocare pentru educație: interculturalitatea. - Iași: Polirom, 2001.
4. Cucoș C. Educația. Dimensiuni culturale și interculturale. - Iași: Polirom, 2000.
5. Osay T. De la competence á la dynamique interculturelle. - Paris, 2000.
6. Nedelcu A. Învățarea interculturală în școală. - București: Humanitas Educațional, 2004.
7. Gudykunst W. Intercultural communication competence. - California: Newbury Park, 1993.
8. Hadârcă M. Competența interculturală: un punct de plecare spre integrarea națională și europeană // Educația interculturală în Republica Moldova. - Chișinău: Arc, 2004.

Prezentat la 05.06.2008